

TÜRKÇEDEKİ ZAMAN BELİRTEÇLERİNİN SINIFLAMASI ve DÖKÜMÜ ÜZERİNE BİR DENEME ÇALIŞMASI

Sercan DEMİRGÜNEŞ¹

ÖZET

Çalışmada Türkçedeki zaman belirteçlerinin Smith (1991)'e göre sınıflaması yapılmaya çalışılmıştır. Veri tabanı olarak, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (2005) temel alınmıştır. İlgili veri tabanının yanı sıra, Özkan (2007)'ye ait Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birlikte Kullanımları ve Eşdizimliliği adlı doktora çalışmasından da ayrıca faydalanılmıştır. Adı geçen doktora çalışmasında, 306 eser taranmış ve bu eserlerdeki belirteçler, aslına uygun biçimiyle ele alınmıştır. Bu yönüyle çalışmamızda zaman belirteçlerinin sınıflandırılmasındaki bağlam boyutu, belirtecin veri tabanlarında geçen tümce düzeyindedir.

Belirteçlerin içinde geçtiği tümce ile verilmesi ve belirtecin anlamsal değerinin daha anlaşılır olması, ilgili veri tabanlarının seçilmesindeki en önemli etmen olarak görülmektedir. Veri tabanlarında yer alan belirteçlerden, sadece zaman belirteçleri seçilmiş ve Smith (1991)'in kuramına ait sınıflamadaki ilgili yerlerine yerleştirilmiştir.

Sınıflamadan elde edilen zaman belirteçleri sınıflamasının betimlenmesiyle de Türkçedeki görünüş/zaman sistemleri ve zaman belirteçleri arasındaki ilişki bulunmaya/kurulmaya çalışılmıştır. Belirlenen zaman belirteçlerinin, Smith (1991)'in sınıflamasına göre dağılımları ile Türkçedeki görünüş/zaman sistemi arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: belirteç, zaman belirteçleri, dilsel zaman, görünüş, zamansal yerleşme.

AN ESSAY STUDY OF DOCUMENTARY AND CLASSIFICATION ON THE TIME ADVERBIALS IN TURKISH

ABSTRACT

In the study, the classification of the time adverbials based on Smith's (1991) theory has been tried to be applied. Turkish Language Association's Turkish Dictionary (2007) has

---

¹Araş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalı; sdemirgunes@yahoo.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

been chosen as the fundamental database. Moreover, the PhD study of Özkan (2007) named Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birlikte Kullanımları ve Eşdizimliliği has also been used. In the mentioned study, 306 texts have been searched and the adverbials in these texts have been taken in their original forms/sentences. In this way, the context used in the classification on the time adverbials is at the level of the sentence in their original forms. The basic determinant about preferring the mentioned databases is that they give the adverbials in their original sentences in a more understandable context. From the adverbials taken from the databases, only the time adverbials have been chosen and these adverbials have been placed on the classification of Smith's (1991) theory. As a result of the descriptions of the time adverbials' classification, the relationship between the aspect/tense systems of Turkish and the time adverbials in Turkish have been tried to be found out. According to the mentioned classification, there seems to be a strong relationship between aspect/tense systems of Turkish and the classification of the time adverbials based on Smith's (1991) theory.

Key Words: adverbial, time adverbials, tense, aspect, temporal location.

Dillerdeki zaman sistemlerine bakıldığında birden fazla sistemle karşılaşırız. Bunun nedenini, zamanın evrensel olmasına karşın dilsel zamanın ya da başka bir ifadeyle dilin zamanı kodlayış biçimleri arasındaki farklılıklara bağlayabiliriz. Dilsel zaman bir eylem ulamı olarak aktartılırken zamanın her aşamasını aktarmada yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda da yardımcı bazı unsurlar ortaya çıkar. Eylemin ya da aktardığı durum, olay veya hareketin zamandaki yerleşimi, sadece dilsel zaman ulamıyla belirginleşmemektedir, eylemin bildirdiğinin zamandaki yerleşiminin yanı sıra kendi içindeki sürecini de göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu durumda da ortaya dilsel zaman ulamıyla birlikte işlenmiş başka bir ulamdan, "görünüş"ten bahsederiz. Yakın zamanda oluşturulmuş zaman sistemleri de dilsel zaman/görünüş ulamlarını birlikte ele alır². Fakat her iki

² Bu sınıflamaları Avrupa dillerinde inceleyen Dahl (2002), dilsel zaman-görünüş sistemlerini tipolojik açıdan dörde ayırır (bk. Dahl 2002: 17).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ulam da, bazı dillerde zamanı aktarmada yetersiz kalabilmektedir. Böyle durumlarda, zamanı belirginleştirmede, (sözcük veya söz öbeği durumundaki unsurlar) zaman belirteçleri devreye girer.

1. Belirteç Kavramı

Türkçe dilbilgisi kaynaklarına bakıldığında, konu ile ilgili iki farklı terim bulunmaktadır: *Belirteç ve zarf*³. Bu çalışmada, belirteç terimi tercih edilmiştir.

Genel anlamda belirteçlere bakıldığında Türkçe Sözlük (2005)'te 2644 belirteç madde başı ile yer almaktadır. Fakat bu eserlerde yer almayan ve belirteçlerle ilgili ender monografik çalışmalardan birisi olan Karpuz (2001)'de bu sayı artmaktadır.

Bir sözcük türü olarak belirteçler, eylemler, adlar veya ünlemler gibi birincil bir tür olarak karşımıza çıkmazlar, kaynağını adlardan veya sıfatlardan alırlar. Lyons (1983), belirteçlerin hem kendi başlarına sözcük olarak hem de bir öbek olarak kullanıldığını bahseder. Zaman belirteçleri de aynı şekilde söz veya söz öbeği şeklinde ortaya çıkarak, dildeki zamansal bilginin aktarımına yardımcı olurlar. Bu kullanım şekilleri veya dillerde zamanı gösteren araçlar, Comrie (1985)'te üç grupta incelenir:

1. Sözcük birleşmesiyle oluşan belirteçler: Bir dilde bu tür anlatımların oluşturulması sonsuz sayıda olabilir. Bir dilde birleştirilmiş zaman göstericisi, başka bir dilde tek sözcükle karşılanabilir: “geçen yıl” (Türkçe) , “last year” (İng.), “loni” (Çek dili).

2. Tek sözcüklü belirteçler: dün, yarın gibi sözcükler. Bu sözcükler özellikle Türkçede sık sık tek başlarına dilsel zamana yön vermede kullanılırlar.

3. Zaman ulamları⁴: Dilsel zaman anlatımlarının sayısı değişiklik gösterebilir. Bunun nedeni (şimdiki ana

³ Dil uzmanlarının terim tercihleri için bk. Özkan 2007.

⁴ Zaman ulamlarının zamansal yerleşimdeki (temporal location) yeri, inceleme alanı dışında tutulmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

göre belirlenen) geçmişin ve geleceğin uzaklığının derecelendirilmesidir.

Geleneksel Türkçe dilbilgisinde ise belirteç, eylemlerin ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklerdir. Görevleri bakımından altı çeşittir:

- a. Zaman belirteçleri
- b. Yer-yön belirteçleri
- c. Durum belirteçleri
- d. Azlık-çokluk belirteçleri
- e. Soru belirteçleri
- f. Koşul belirteci (Gencan, 2001: 443).

Terimin adlandırılmasındaki farklılıkların bulunması gibi, sınıflandırılmasında da farklılıklar vardır. Örneğin, Gencan (2001)'in yukarıdaki sınıflamasına karşın; Atabay vd. (1983)'teki sınıflama aşağıdaki gibidir:

- a. Zaman belirteçleri
- b. Yer, yön belirteçleri
- c. Ölçü belirteçleri
- d. Niteleme ve Durum belirteçleri
- e. Gösterme belirteçleri
- f. Soru belirteçleri

Alanyazındaki farklı sınıflamaların içerisinde zaman belirteçleri adı altında bir sınıflama her çalışmada mevcuttur, fakat zaman belirteçlerinin geleneksel Türkçe dilbilgisine ait bir alt-sınıflaması yoktur veya yapılmamıştır. Yabancı alanyazında (bk. Smith, 1991) ise hemen her dilde var olduğu varsayılan, zaman belirteçlerine ait bir alt-sınıflama mevcuttur.

2. Dilsel Zaman ve Görünüş

Alanyazında zaman kavramı iki başlık altında incelenir; zaman (time) ve dil(bilgi)sel zaman (tense). Dilsel zaman, zamanın dildeki kodlanmış biçimidir. Bu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kodlu zaman biçimi hemen her dilde var olan şekliyle, üç aşamalıdır (Comrie 1985:1-2):

----- O -----
Geçmiş   Şimdi   Gelecek

Zaman, nokta veya noktalar bütününden ibarettir denilebilir. Dilsel zaman, bir anda gerçekleşiyorsa tabloda bir noktayı kaplar, eğer bir süreçte gerçekleşiyorsa noktalar bütününden ibarettir.

Türkçedeki dilsel zaman sınıflaması da bu şekilde yapılmış (geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman) ve zaman ulamları da beraberindeki tartışmalarla beraber bu üçlü sınıflamayla incelenmiştir⁵. Elbetteki bu üçlü sınıflama evrensel değildir. Kimi diller geçmiş ve geçmiş-dışı arasında ayırım yaparken (Yidin dilinde olduğu gibi), kimi dillerde de (Yeni Gine yerlileri ve Dani dilinde olduğu gibi) gelecek ve gelecek-dışılık ön plandadır⁶. Şüphesiz dilsel zamanı bulunmayan diller de mevcuttur. Bu diller genellikle zaman yönelimini doğrudan seçmezler ve zamansal bilgi sunumlarında bir zaman belirtecine gereksinim duyarlar⁷.

Görünüş (aspect) kavramı ise Türkçe dilbilgisi kaynaklarında eylem ulamları içerisinde işlenmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Yabancı alanyazında görünüş kavramı üzerine kuramlar ve tartışmalar oldukça fazla iken, Türkçe için yapılan görünüş tartışmaları, Türkiye’de dilbilimin yeni yeni gelişmesiyle, işlenmeye başlamış, yeni bir konu görünümündedir.

Görünüş kavramı kısaca, “bir olayın farklı yerlere odaklanan öznel bakış açılarıyla değerlendirilmesi” (Johanson 1994: 247) şeklinde incelenebilir. Alanyazındaki görünüş kavramı zıtlıklar üzerine kuruludur: Johanson (1971, 2000)’de, art-sınırlılık

⁵ Türkçenin böylesi bir üçlü sınıflamaya uygun olup olmadığı konusundaki tartışmalar ve biçimbirimlerde görünüşsel bir dilsel zaman sınıflamasının gerekliliği için bk. Yavaş 1980, Zakir 1999, Uzun 1998.

⁶ Burada adı geçen farklı dillerdeki farklı dilsel zaman sınıflamaları ve örnekleri için bk. Katamba 1993: 220-222.

⁷ Dilsel zamanı bulunmayan diller ve bu dillerin zamanı nasıl kodladıkları konusu için bk. Smith 2005: 14-18.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

(postterminality), ara-sınırlılık (intraterminality), ve bitimli-sınırlılık (adterminality); Comrie (1985)'te bitmişlik (perfect) ve bitmemişlik (imperfect); Smith (1991)'de hal türü (situation type) ve bakış açısı (view point) ⁸.

3. Zamansal Yerleşim ve Zaman Belirteçleri

Bir tümcedeki zamansal yerleşme zaman içinde bir durumda yer alır. Örneğin, (1), bitmiş bir olayın, konuşma anından bir gün önceki bir zamanda meydana geldiği hakkında bilgi verir.

(1) *Ahmet dün parkta yürüdü.*

Burada (zamansal) bilgi, geçmiş zaman biçimbirimi veya bitmişlik görünüşü ve zaman belirteci ile sunulmaktadır. Dilsel zaman konuşma anına bağlı olarak olayı konuşlandırır. Ayrıca dilsel zaman, geçmiş, tümcenin zamansal çıkışı olarak kurar. Belirteç, bunun ötesinde, olayın zamanını belirginleştirir.

Dilbilimsel iletişim, konuşucu merkezlidir ve merkez noktası olarak “şimdi” ve “burada”yı seçer. Konuşucu merkezi, zaman ve mekân açıklamasına olanak tanır. Bu durumda da her tümcenin bir zamansal yerleşimi vardır (Smith 1991: 138). Bu zamansal yerleşim kimi zaman eylem ulamları ile aktarılır. Zamanın eylem ulamları ile aktarıldığı durumlarda, zamansal yerleşim zaman belirtecini ortaya çıkana kadar net bir durum sergilemez. Örneğin (1)'deki tümceden *dün* belirtecini çıkardığımızda zamansal yerleşimin geçmişteki alanı daha da genişler.

Dilsel zaman üzerindeki çalışmaların pek çoğu Reichenbach (1947)'ye dayandırılır. İlgili çalışmada dilsel zamanın konumlandırılması için üç önemli noktanın belirlenmesi gerekir: Gönderim Anı/GA (reference point), Durum Anı/DA (situation point) ve Konuşma/sözceleme Anı/KA (speech point).

Reichenbach'ın sisteminde yer alan konuşma anı sistemin merkezidir; gönderim anı, tümcenin zamansal bakış açısı; durum anı da tümcede belirtilen durumun zamandaki yerleşim yeridir ve bir zaman (time) aralığında yer alır.

⁸ Adı geçen görünüş zıtlıklarına ait kuramların tanıtımı için bk. Demirgüneş (2007).

Bu üç temel nokta birbiriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Şimdiki zamanda, üç nokta da eşzamanlıdır. Geçmiş ve gelecek zamanlarda gönderim anı konuşma anından önce veya sonradır; durum anıyla da eşzamanlıdır. Pek çok tümcede durum anı zaman belirteçleriyle veya yan tümcelerle belirginleşir, diğer durumlarda ise durum anı ancak bağlamdan çıkarılır.

4. Zaman Belirteçleri

Zaman belirteçleri, dilsel zamanla birlikte durumun zamansal yerleşimini belirginleştirirler. Bunun yanı sıra, tümcede görünüşsel anlama katkıda bulunurlar (Smith, 1991).

Geleneksel Türkçe dilbilgisinde, zaman belirteçlerinin bir sınıflaması yoktur. Sadece, Göksel (2005: 220-232)'deki sınıflamasında dört tür zaman bağlantısından (temporal relations) bahseder: zamanda yerleşim (location in time), süreç (duration), sıklık (frequency) ve diğer zaman belirteçleri. Smith (1991)'e göre ise, hemen hemen bütün dillerde var olduğu varsayılan dört tür zaman belirteci vardır:

- a. Zaman odaklı (yerleşimli) belirteçler
- b. Süreç belirteçleri
- c. Tamamlama belirteçleri
- d. Sıklık belirteçleri

4. 1. Zaman Odaklı Belirteçler: Daha çok GA ve DA'nın belirginleşmesine yardımcı olurlar. Sadece bir zaman odaklı belirteç bulunan tümcelerde belirteç genellikle GA'yı belirginleştirir. Belirteçler, durumu zamansal olarak yerleştiren zaman aralığını veya durum anını belirtirler. Belirtecin sunduğu bilgiler bakış açısı görünüşü ve hal türü görünüşü ile dünya bilgimizin birleşmesini sağlar (Smith, 1991).

(2) *Dün gazete okudum.*

(3) *Geçen yıl yeni evimize taşındık.*

(2) ve (3)'teki *dün* ve *geçen yıl* belirteçleri tümcelerde yer alan eylemlerin belirli bir zaman diliminde gerçekleştikleri bilgisini verici bir nitelik taşımaktadır. Aynı zamanda eylemlerin yapılmış bitmiş olduklarını

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

(bitmişlik görünüşünü) da göstermektedir (Gökmen, 2003: 84).

Veri tabanına dayalı olarak çalışmada belirlenen Türkçedeki zaman odaklı belirteçler aşağıda sıralanmıştır:

ahiren	ahir vakit	ahir zaman
akabinde	akşamdan	akşamleyin ⁹
akşamüstü	akşamüzeri	alessabah
arkası sıra	aynı zamanda	badehu
bıldır	bilahare	bir ara
birden	birdenbire	bu arada
bugün	bugüne bugün	bugün yarın
çinsabah	demin	demincek
derekap	derken	elan
erkenden	esnasında	evleviyetle
evvel	evvela	evvelahir
evvel bahar	evvelden	fi tarihinde
geç	geçe	geçende
evvellinde	geçenlerde	giderayak
gündüzün	günün birinde	güpegündüz
güzün	hardiyse	iken
ikindiüstü	ikindi üzeri	ikindi vakti
ikindiyyin	ikindi zamanı	ilerde
ileride	ilkten	imdi
kablelvuku	kala	kelli
kışın	muahharen	mukaddema
neden sonra	o saatte	o sırada

⁹ Her ne kadar Türkçedeki *-leyin* biçimbirimi Haspelmath (1997:51)'de bir durumun o zaman biriminde düzenli olarak yapıldığını / oluştu(ruldu)ğunu gösteren bir yapı olarak karşımıza çıksa da, çalışmadaki örnek tümce bağlamında, sıklık değil, zaman odaklı bir belirteçtir. Daha önce belirtildiği gibi diğer bütün belirteçlerin sınıflandırılmasında veri tabanındaki tümce bağlamı dikkate alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

öbürgün	öğlende	öğlenleri
öğleüstü	öğle üzeri	öğle vakti
öğleyin	önce	öteğün
sabah	sabaha	sabaha doğru
sabaha karşı	sabahın köründe	sabahleyin
sabahtan	sabah vakti	seneye
sonra	şimdi	şimdiden
şimdileyin	şimdi şimdi	yakında
yakınlarda	yatsı vakti	yazın

4. 2. Süreç Belirteçleri: Bir durumun zamandaki yerleşimine sürme bakımından yardım ederler. Ayrıca görünüşsel bir değere sahiptirler ve bir şekilde durumun sınırını da belirlerler. ±sonnokta'nın ayırımında son derece etkilidirler (Smith, 1991).

(4) *Ali saat 2'den 5'e kadar uyudu.*

(5) *Elbiseyi 2 saat için giydim.*

(4)'teki 2'den 5'e kadar belirteç öbeği uyu- eyleminin sürme aralığına, (5)'te yer alan 2 saat için belirteç öbeği de giy- eyleminin gerçekleşme zamanı aralığına ilişkin bilgi verici nitelik taşımaktadır. Smith, belirteç ve hâl türü görünüşünün uyumlu olması durumunda herhangi bir özel yorumlama gerektirmeksizin belirtecin, eylemin yapılmasına ilişkin süre hakkında bilgi verdiğini ve bu bilginin de tümcenin hâl türü görünüşünün dışında kaldığı görüşünü savunmaktadır (Smith 1991:156). Bir başka deyişle, (4) ve (5)'te eylem-belirteç uyumu tam bir birliktelik göstermektedir (Gökmen 2003: 84).

baştan sona	bugünlük	daha
dünden	dünden bugüne	er
erçe	ercecik	geççe
gittikçe	günden güne	gün günden
günübirliğine	hâlâ	henüz
içinde	itibaren	raddelerinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

---

sabah sabah	sabahtan akşama	sonraları
sularında	şimdilerde	şimdilik
yılığına	zamanla	

4. 3. Tamamlama Belirteçleri: Bir zaman aralığındaki sonnoktalı bir olayı tamamlanış-bitiş noktasına yerleştirir. Görünüşsel değeri sonnoktalıdır (telic). Bu durumda da sonnoktalı bir değerle uyum içindedir (Smith, 1991). Bir tümcede yer alan belirteç-eylem ilişkisinde herhangi bir uyumsuzluk olması durumunun o tümcenin özel olarak yorumlanmasını gerektirmesi sıklıkla tamamlama belirteçleri için söz konusu olmaktadır. Tamamlama belirteçleri, tamamlanan eylemin zamansal aralığının yerini belirlemektedir. Bu tür belirteçler sonnoktalı olsalar da, Smith (1991) bunların sonnoktalı olmayan eylemlerle de kullanıldığının altının çizerek; bir saat içinde okula yürümeye çalışmak ya da beş dakika içinde şiir yazmak gibi (Gökmen, 2003: 85).

Türkçedeki tamamlama belirteçleri:

anbean	ansızın	apansızın
bedaheten	bir an önce	bir anda
bir defada	birdenbire	bir kere
bir kerelik	bir kerecik	bir lahza
bir lahzacık	bir lahzada	bir yol
bu seferlik	çabucak	çabukça
çarçabuk	dakikane	dakikasında
dangadak	daradar	defaten
derhâl	doğaçtan	hemen
hemencecik	hemen hemen	lahzacık
lahzada	larp	larpadak
muvaakkaten	nagehan	o saat
pattadak	patadak	pattadan
rappadak	saatinde	saati saatine
sonunda	spontane	şakadan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

şapadanak	şıppadak	şırakkadak
şimdıcik	takkadak	tingadak
vakit kaybetmeden	vaktinde	vehleten
yekin yekin	zamanında	zıppadan
zırt fırt		

4. 4. Sıklık Belirteçleri: Durumun zamansal yerleşimine katkıda bulunurlar. Ayrıca, gönderimsel zaman aralığında, yinelenen olay ya da durumu belirtir (Smith, 1991).

(6) *Ali her gün süt içer.*

(7) *Ali her hafta basketbol oynar.*

Yukarıdaki (6) ve (7)'de alışkanlık niteliğindeki durumlar (alışkanlık görünüşü) örneklenmektedir. Süt içme işinin her gün olduğu, basketbol oynamanın her hafta yinelenen bir eylem olduğu bilgisi bu eylemlerin belirli zaman aralıklarında yinelenildiğini göstermektedir (Gökmen, 2003: 86).

Sıklık belirteçleri:

adım başı	akşamdan akşama	akşamlı sabahlı
ara sıra	arasız	asırlarca
asla	bat sat	bazen
bazı bazı	bayramdan bayrama	
bir vakitler	bir zamanlar	bir düziye
boyunca	cetbecet	çoğu kez
çoğun	çoğunlukla	çok çok
çoklukla	çoktan	çoktandır
daima	defalarca	dembedem
devamlı	durmadan	durup durup
dünya döndükçe	ebediyen	ekseri
ekseriya	ekseriyetle	evvelleri
evvel zaman	ezel ebet	fasılasız
fırt fırt	gâh	gâhi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

gâhice	gece gündüz	geceleri
gene	genellikle	gine
gün aşırı	günbegün	günde
gündüzleri	gün gününe	ha bire
her daim	her dem	her gün
her zaman	ikide bir	ikide birde
ilelebet	kâh	katiyen
kırk yılda bir	kırık yılın başı	kimi vakit
kimi zaman	kopuksuz	mahiy olarak
müstemirra	mütemadiyen	namütenahi
nesilden nesile	oldum olası	oldum olasıya
ömrü billah	ömrünce	ömür boyu
ömür boyunca	önceleri	öteden beri
ruzuşeb	saat başı	saatlerce
sabah akşam	sabahları	senelerce
sık	sıkça	sık sık
sıvırya	sittinsene	soluk almadan
soluksuz	süresiz	sürgit
ta	umumiyetle	uzun uzun
vakitli vakitsiz	vakit vakit	vaktaki
vaktiyle	vakti zamanında	vırt zırt
vira	yaz kış	yazlı kışlı
yıldan yıla	yıllarca	yıllar yılı
yüzyıllarca	zamanlı zamansız	zamansız
zaman zaman	zırt pırt	zırt zırt

5. Sonuç ve Tartışmalar

Türkçede yaklaşık 2644 belirteçten, 295'i zaman belirteçidir. Belirlenen zaman belirteçlerinin, Smith (1991)'in sınıflamasına göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Zaman odaklı belirteçler	93
Süreç belirteçleri	26
Tamamlama belirteçleri	58
Sıklık belirteçleri	118
Toplam	295

Çalışmada sadece sözcük ve sözcük öbeği biçimindeki belirteçler ele alınmıştır, bu sayı ulam biçimindeki belirteçlerle daha da artacaktır. Bu verilere bakıldığında, Türkçede kullanılan belirteçlerin yaklaşık %10'ununu zaman belirteçleri oluşturmaktadır. Zaman belirteçleri içinden de en fazla kullanılan tür; zaman odaklı belirteçler (93) ve sıklık belirteçleri (118)'dir. Zaman belirteçlerinin Türkçede böylesi bir dağılıma sahip olması şu sonuçları/sorunları ortaya koymaktadır:

a. Türkçe dilbilgisi alanyazında, belirteç kavramı üzerinde gerek terimin adlandırılması gerek sınıflandırılması konusunda bir uzlaşma yoktur. Bu konu ile ilgili olarak bir bütüncü ve sınıflama çalışmasının gereği ortadadır.

b. Zaman odaklı belirteçlerin bu denli sık kullanılmasının nedeni, Türkçede dilsel zamanı net bir şekilde kodlayan ve bunu eyleme ulanarak gerçekleştiren biçimbirim(ler)in bulunmayışı gösterilebilir. Öyleki, her ne kadar tümceye getirilen eklentilerle çürütülebilse de, Türkçede sadece -DI biçimbirimi geçmiş gösterimsel olarak kodlayan bir yapıdır. Bunun dışındaki yapılar, dilsel zamanı bu biçimbirimin belirginleştirdiği kadar net ortaya koyamamaktadırlar. Bu türden biçimbirimlerin eksikliğini dil, zaman odaklı belirteçleri sıkça kullanarak gideriyor gözükmektedir.

c. Tamamlama belirteçlerinin azlığı da yine biçimbirimlerin varlığı/yokluğu ile açıklanabilir gözüküyor.-DI biçimbirimi tamamlama ya daha geniş bir bakış açısıyla bitmişlik görünüşünü rahatlıkla kodlayabilen bir yapı olarak karşımıza çıkıyor ya da en

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

azından konuşma dilinde bu yapının bitmiş durumları rahatlıkla karşıladığı düşünülüyor ve dil, ayrıca bir tamamlama belirtecini kullanma gereği hissetmiyor. Bunun yanı sıra, dildeki sonnoktalı (telic) durumların belirtilmesinde zaman aralığının tek bir noktadan (anlık) oluşması ve bu tip durumların bir sürecinin bulunmaması, bu tipteki belirteçlerin varlığını da kısıtlamaktadır.

d. Sıklık belirteçlerinin sayısal çokluğuna bakarsak, her ne kadar süreç olarak farklılıklar olsa da, bu belirteçlerin çoğunluğunun aslında eş/yakın anlamlı sözcükler (çoklukla, sık sık, genellikle, adım başı...) olduğunu görürüz. Ayrıca, Türkçede alışkanlık (habitual) görünüşünü kodlayan biçimbirimler (-Ir ve -Iyor), eylemin sıklık süreci hakkında kesin bir bilgi vermekten yoksun olduklarından bu değerleri aktarmada bir sıklık belirtecine gereksinim duyarlar. Sıklık sürecinin her aşamasının ayrı ayrı belirteçlerle kodlanması da sıklık belirteçlerinin fazla olmasının yolunu açmış gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- ATABAY, Neşe vd., (1983), *Sözcük Türleri*, (ed.: Doğan Aksan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEMİRGÜNEŞ, Sercan, (2007), *Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Niğde Üniversitesi, Niğde.
- GENCAN, Tahir N. (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara.
- GÖKMEN, Seda, (2003), "Görünüş Kuramı Çerçevesinde Zaman Belirteci-Hâl Türü Etkileşimi", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* (ed. Ayşe Kıran, Ece Korkut ve Suna Ağıldere), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÖKSEL, Aslı ve Kerslake, Celia (2005), *Turkish-A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York.
- HASPELMATH, Martin, (1997), "From Time to Space-Temporal Adverbials in the World's Languages",

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

-
- LINCOM Studies in Theoretical Linguistics 03*, München - Newcastle.
- JOHANSON, Lars, (1971), *Aspekt im Turkischen*, Uppsala.
- JOHANSON, Lars, (1994), "Türkeitürkische Aspektotempora", *Tense Systems in European Languages*, (ed.: Thierroff R. ve Ballweg J.), Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- JOHANSON, Lars, (2000), "Viewpoint Operators in European Languages" *Tense and Aspect Systems in the Language of Europe*, (ed.: Östen Dahl). s. 27-187. Mount de Gruyder, Berlin.
- KARPUZ, Ömer., (2001), *Türkçede Zarflar*, Ege Doğu Yayınları, Denizli.
- KATAMBA, Francis, (1993), *Morphology*, Macmillan Pres Limited, London.
- LYONS, John, (1983), *Kuramsal Dilbilimine Giriş*, (çev.: Ahmet Kocaman), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Bülent, (2007), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, III cilt, (basılmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- REICHENBACH, Hans, (1947), *Elements of Symbolic Logic*, The Macmillan Company, New York.
- SMITH, Carlota, (1991), *The Parameter of Aspect*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- SMITH, Carlota, (2005), "Time With and Without Tense", *The International Round Table on Tense and Modality*, Paris.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUN, Nadir Engin, (1998), "Türkçede Görünüş / Kip / Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, S.68, s. 5-22, Ankara.
- YAVAŞ, Feryal, (1980), *On the Meanings of Tense and Aspect Markers in Turkish*, (basılmamış doktora tezi), University of Kansas.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ZAKİR, Hamit, (1999), Problems of Turkic Morphology: Classification of Suffixes, Case, Tense and Aspect, (basılmamış doktora tezi), University of Washington.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*